

Louis Lehmann

portret van een homo universalis

Recensies 1962 - 1967

1962:

- **Nieuwe Haagse Courant, door: C. Rijnsdorp (1962?)**

1964:

- **1 Trouw, 1-2-1964 (Who's Who in Whatland)**
- **2 De Volkskrant, 1-3-1964 (Who's Who in Whatland)**
- **3 Het Parool, 27-6-1964 (Who's Who in Whatland)**
- **4 een dagblad, 1964 (Tussen Medemblik en Hippolytushoef)**
- **5 een dagblad, 1964 (Who's Who in Whatland en Tussen Medemblik en Hippolytushoef)**
- **6 een dagblad, 1964? (De rosse bietser)**
- **7 Het Vaderland, 3-10-1964 (Tussen Medemblik en Hippolytushoef)**
- **8 een dagblad, 1964 (Tussen Medemblik en Hippolytushoef)**

1965:

- **Provinciale Overijsselse & Zwolse Courant, door: Carel J.E. Dinaux (23-01-1965)**

1966:

- **1 Algemeen Handelsblad, Poëzie in Carré**
- **2 Nieuwsblad voor de boekhandel, Poëzie in Carré**
- **3 De Telegraaf, Poëzie in Carré**
- **4 De Tijd, Poëzie in Carré**
- **5 Het Vaderland, Poëzie in Carré**
- **6 De Volkskrant, Poëzie in Carré**
- **7 De Waarheid, Poëzie in Carré**
- **8 Vrij Nederland(?), 19-11-1966 (Luxe)**

1967:

- **Boekengids, door: Lic. Paul Vanderschaeghe (07-1967)**
- **Vrij Nederland, door: O.A. Bobbe (22-07-1967)**

1962: Nieuwe Haagse Courant, door: C. Rijnsdorp (1962?)

Een steen voor Hermes - Louis Lehmann

Louis Theodoor Lehmann is in 1920 te Rotterdam geboren. Hij studeerde Nederlands recht te Leiden en archeologie te Amsterdam. Reeds in 1940 publiceerde hij de dichtbundels Dag- en nachtlawaai en Subjectieve reportage, in 1941 gevolgd door Schrijlings op de horizon. Menno ter Braak vergeleek hem met een meteroor, die met een zekere astrale volmaaktheid komt binnenvallen, alsof volmaking geen tijd en moeite kost. Hij vond Lehmanns dichtwerk verbijsterend door originaliteit en veelvoudigheid. Marsman schreef destijds dat hij bij de lectuur van Lehmanns verzen sterk het gevoel had, te maken te hebben met iets nieuws. Toch kost het enige moeite over deze dichter, die bij zijn entree in onze letteren zo'n opgang maakte, in handboeken en encyclopedieën gegevens te vinden. Lehmann verzamelde zijn dichtwerk in 1947, maar kwam in 1948 alweer met een nieuwe bundel Gedichten. Hij schreef ook een roman, De pauwenhoedster, die in 1955 verscheen. Verder heeft hij zich beziggehouden met vertaalwerk, o.a. uit het Perzisch in het Engels!

Na de bundel Het echolood van 1955 vraagt deze bijzonder knappe auteur aandacht voor zijn jongste publicatie, de dichtbundel Een steen voor Hermes, een uitgave van De Bezige Bij te Amsterdam.

Ruim twintig jaar na dato treft Lehmanns poëzie niet in de eerste plaats als nieuw, wel vóór alle dingen als geleerd. Niet in die zin, dat hij ontwikkeling en kennis uitstalt, maar wel dat hij bij de lezer veel eruditie veronderstelt. Weet u alles van Homerus, lezer, en van de Griekse geschiedenis? Weet u wat Ozolische Lokriërs waren? Weet u hoe een gitaar klinkt die als mandoline behandeld wordt?

Weet u waar Cervantes een hand verloor? Kent u nieuw-Grieks en weet u alles van het dhimótiki? Weet u hoe een gevonden scherf Lucaans nog en bijna Attisch kan zijn? Kent u Engeland, Tintagel, Suriname, Paestum? Hoe zal men deze poëzie, of althans op de wijze van moderne gedichten gedrukte, hoogst intelligente aantekeningen kunnen lezen en beoordelen, wanneer men zich van bladzijde tot bladzijde kleiner voelt worden? Ondertussen is er één ding, waarin men zich verheugt, namelijk dat de dichter niet eindeloos zeurt over zijn binnenste, maar buiten zich zo ongelofelijk veel interessants weet te ontdekken. Dan hoeft men zich niet te wagen aan een beoordeling van zijn Engelse verzen, maar probeert men geboeid te verstaan wat hij vertelt (want dat doet hij in de grond der zaak). Hij slaagt erin zo in het voorbijgaan een duidelijker verband te leggen tussen het hedendaagse en het antieke Griekenland, dan men uit lectuur van dikke boeken kan opmaken. Als archeoloog ziet hij cultuurlagen op elkaar, op dezelfde plek. Zijn visie op het verleden is concreet en volslagen onromantisch, terwijl hij toch de kern voor het leven weet te grijpen. voor mij zijn deze verzen een cursus cultuurgeschiedenis op hoog niveau en volgens een directe methode, maar ik vermag dit werk niet als poëzie te lezen, behalve b.v. de 'Ode aan Amsterdam' en enkele meer eenvoudige gedichten zoals

TUSSEN TWEE TREINEN

Ik had notabel willen zijn in Zwolle;
charmante stad met singels seigneuriaal,
en mijn gelijken hebben en ze groeten,
en wonen in een crême gepleisterd huis.
Met vrouw, met kinderen?

Nee, liever nog
een landgoed hebben, er niet ver vandaan,
of wat daar nog van over is, een koetshuis.
Eén paard op stal, zo niet te veel gevraagd,
het haas er jagen, omdat het zo hoort
en weer alleen gelijken groeten, dan
wat meer vergeten en met iets meer trots.

Een bijzondere figuur, deze Lehman

1 Trouw, 1-2-1964 (Who's Who in Whatland)

Who's Who In Whatland

Genoten heb ik van de beeldende notities, die L. Th. Lehmann verzameld heeft in de bundel Who's Who in Whatland (bij de Bezige Bij). Ze zijn soms cynisch, soms speels, (heerlijk, humor in de poëzie) en soms teder. Zelden zijn ze het lezen niet waard. Er ligt veel milde blijdschap, maar ook veel verontwaardiging in de notities verborgen. Maar die verontwaardiging is een verontwaardiging op afstand. Denk maar aan 'Het is zó bij de marine':

Een zeeslag lijkt nog het meest
op het koken van kreeften:
het vlees wordt levend
in een metalen pan gestopt
en daarna onder of op vuur gezet.
In het eerstgenoemde geval
blijft het water voorlopig buiten,
maar het verdere verloop
toont aan dat dit verschil
negligeabel mag heten.

Wel een heel bittere notitie. zo staan er vele in. Lehmann verstaat de kunst van het démasqueren. Ik denk aan 'Baarn herbezocht', dat vol speelse ontdekkingen staat. Lehmann heeft plezier in het spelen met woorden. Bij hem geen loodzware benadering van de levensproblematiek. Zeker niet. Maar spotten doet hij toch wel met onze zekerheden en onze jacht naar het status-symbool. Een enkel citaat uit 'Treinraampraat':

Wie woont er nog in zo'n net huis
aan een singel in Deventer?
Een man met een meesterstitel?
Ik heb er óók een, hoe nuttig.

Maar ik zou deze sprankelende bundel onrecht doen als ik slechts het spot-aspect naar voren bracht. Ik denk aan de cyclus 'Uit logeren', een aantal gedichten vol nostalgie, vol van weemoed die in ons opkomt als wij voor een ogenblik onze kindertijd herbelev- en. Merkwaardig, dat de sfeer en dus ook de weemoed tussen de regels worden geschreven. Die gedichten doen denken aan het proza van Katharine Mansfield. Ik citeer uit het vierde gedicht van de cyclus:

Twee moeders, elk een kind bij de voet,
en mannen, ze leken ver weg,
voor een wand van donkere dennen.
Ik wist niet waarop ze jaagden,
maar vond de geweren mooi,
die, vóór de knal, stengels werden
van vuilwitte bloemen van rook.

Wat is de (scherpe) observatie hier in een even mooi als kernachtig beeld gevangen.

Deze speelse, nerveuze, van vreugde maar ook van verdriet doortrokken verzen doen mij aan snelle notities in waterverf denken. Ze zijn sterk beeldend, maar er is in deze gedichten geen uitzicht: de nostalgie wordt niet verzoend door enige verwachting. Maar hoe dan ook: een goede bundel.

Prijs fl. 3,50.

2 De Volkskrant, 1-3-1964 (Who's Who in Whatland)

Door: Gabriël Smit, (01-03-1964)

Strijdbare wereld

Bij Bernlef vergeleken is C. Buddingh', die zijn nieuwste verzen - overigens vóór het veel besproken, bijna gelijknamige televisieprogramma - bundelde onder de geforceerde titel Zo is het dan ook weer eens een keer, een weinig overtuigend modernist. Er is veel mode in zijn werk, en al kan ik niet ontkennen dat het wel eens geestig is, poëtisch is het vrijwel altijd zwak.

Dat kan beslist worden gezegd van de nieuwe verzen die L. Th. Lehmann samenbracht onder de voor een Nederlands dichter minstens bevreemdende titel Who's who in What land. Het gehalte der verzen is weliswaar zeer ongelijk, maar men voelt voortdurend te maken te hebben met een wel grillig, maar in die grilligheid juist bijzonder boeiend en intelligent levend mens met een zeer waakzame opmerkingsgave. Er staat werkelijk kostelijke poëzie in deze bundel. Tenslotte de jonge dichteres Fem Rutke, die onder de titel Eenmaal tweemaal haar tweede verzenbundel verschijnen deed. Zij maakt het haar lezers niet makkelijk. Zij hanteert een uitgebreid associatieve taal die uiterste concentratie vraagt. Maar voor wie dit opbrengt ontsluit zich in haar verzen een merkwaardig strijdbare wereld, een rusteloos steng gevecht tussen uitersten van genieting en versterving.

Het komt slechts zelden tot klaarheid, maar het wordt beleden - en tegelijkertijd verhuld - in een merkwaardig elastische poëzie.

Onder de jongste Nederlandse dichtkunst verdient zij ongetwijfeld royale aandacht. Het is een stem van heel eigen karakter en met heel eigen mogelijkheden.

3 Het Parool, 27-6-1964 (Who's Who in Whatland)

Door: C. Buddingh (27-06-1964)

Alleen op de wereld

Ik weet niet of het eerste nummer van het tijdschrift 'Werk', dat in 1939 verscheen, al een 'collector's item' is. Indien het dat mocht worden, dan zal het in de eerste plaats zijn om de verzen die het bevatte van een toen nog volkomen onbekende jonge dichter, L. Th. Lehmann, die, zoals Menno ter Braak het volgende jaar schreef, 'met' een zekere astrale volmaaktheid als een metoor' kwam binnenvallen en wiens poëzie - eveneens volgens Ter Braak - verbijsterde door haar originaliteit en veelvoudigheid. Lehmann was het wonderkind der nederlandse letteren, weldra gesierd met de bijnaam 'de Rimbaud van Overschie'. en inderdaad, zijn verzen waren even 'nieuw' als verrassend en toen Lehmann zelf, van alle zijden om zijn oorspronkelijkheid geprezen, schreef: 'Mijn werkwijze bestaat in het imiteren van anderen', nam men dat op als een van die tegendraadse uitspraken waar hij in die dagen niet minder befaamd om was dan om zijn werk.

Toch bevatte die paradoxale constatering een kern van waarheid. Lehmann zocht in zijn jonge jaren namelijk geen aansluiting bij een bepaalde stroming in de buitenlandse literatuur, zoals de Vijftigers later wel zouden doen. Hij nam eenvoudig alles, zowel uit binnen- als buitenland, wat in zijn kraam te pas kwam: en dat was zo goed de praattoon van Eric van der Steen als de plastiek der surrealisten, om die op zijn volkomen eigen wijze te verwerken. Hij bond zich aan geen school, het liefst zou hij zich ook niet aan zichzelf gebonden hebben en wat het beklemmende karakter aan die vroege verzen gaf was juist het feit, dat hij zichzelf niet ontlopen kon, waar hij ook ging, dat hij steeds weer met zichzelf opgescheept bleef zitten.

De poëzie was voor hem niet iets om prat op te gaan of zich in te verheugen: 'toen alle goede dingen mij verlieten, / liet men mij dit armzalig schrijftalent', verzuchtte hij in een van zijn gedichten. Het was deze instelling tegenover de poëzie, die alle dichters toen nog gaarne met die geur van heiligheid omgaven die de tachtigers eraan gegeven hadden, die Lehmanns werk zo uitgesproken 'modern' maakte.

Een wonderkind zijn is mooi, misschien, maar het nare is dat er van zo iemand verwacht wordt, dat hij altijd een wonderkind blijft, d.w.z. steeds met nieuwe wonderen aan komt dragen. Na de oorlog daalde Lehmanns reputatie dan ook niet onaanzienlijk. Hij schreef nog wel, zij het ook veel minder, maar bijna iedereen had zich zo dood gestaard op zijn eerste verzen, dat de glans daarvan verblinden bleef en zij de kwaliteiten van latere vaak niet meer zagen. En daarbij kwam dat de inmiddels ouder geworden Lehmann, die het al onaangenaam vond zich in verzen uit te drukken, laat staan zich te herhalen, een tijdlang naar een nieuwe stijl aan het zoeken was - een periode die juist samenviel met de revolutie der Vijftigers, waardoor het werk der niet tot de experimentelen behorende dichters naar de achtergrond werd gedrongen. Maar zijn twee jaar geleden verschenen bundel Een steen voor Hermes liet duidelijk zien, dat Lehmann er nog altijd was. Zijn jongste bundel toont niet minder duidelijk aan dat hij er niet alleen nog altijd is, maar dat hij tot de boeiendste en persoonlijkste dichters hoort die wij bezitten.

En twee dingen in zijn huidige poëzie zijn nog altijd precies eender als in zijn allereerste: hij neemt en gebruikt wát en zoals het hem goeddunkt, en overal komt hij L. Th. Lehmann tegen. Zijn weemoed, zijn - bij voorbaat als nutteloos gevoelde - opstandigheid hebben hem evenmin verlaten als zijn instinct voor de poëzie van het a- of zelfs anti-poëtische. Hij observeert nog altijd even scherp en geeft zijn observaties nog altijd even lakoniek langs zijn neus weg ten beste:

LAUDATIO TEMPORIS ACTI

Ik lees graag boeken over houten schepen,
die technisch zijn, maar niet gevaarlijk meer.
De zee en hout hebben zo'n goede geur,
en dan het beeld van masten, met hun raas,
versierd met ongelofelijke zeilen
met namen als fok, braamzeil, bovengrietje,
het is een blanke kerstboom, nee, veel beter.
Toch is er meer gestonken en gestorven
in houten schepen, dan sindsdien in staal.

De poëzie van Lehmann is - in het begin - wel eens 'typische Forum-poëzie' genoemd, en in zekere zin is ze dat nog steeds, omdat de vorm bij Lehmann altijd ondergeschikt gehouden wordt aan de inhoud. Het is er hem nooit om te doen een fraai beeld te vinden of een lyrisch effect te bereiken. Hij vindt wel treffende vergelijkingen, hij geeft zijn lezers hier en daar wel subtiele brokjes 'poësie pure', maar het gebeurt altijd en passant. De hoofdzaak is tot klaarheid over zichzelf te komen of een mening of overtuiging aan de man te brengen. Daarom kiest hij ook nu eens het vrije vers, dan weer een oude Engelse versmaat, of een heel onopvallende vaste strofische bouw. Maar welke vorm hij ook verkiest, steeds drukt hij er zijn hyper-individuele stempel op.

De losse, nonchalante, veelal triest-geresigneerde, maar soms ook kribbige toon paart zich aan een bondige, soms wat hoekige uitdrukkingswijze. Men kan nooit van Lehmanns verzen zeggen dat ze te lang zijn; wel een enkele maal dat ze preoccupatie met zijn eigen problematiek tot wat al te persoonlijke referenties heeft geleid; of dat, wat in wrevel begint, in landerigheid verzandt. Maar dat zijn schaarse uitzonderingen. Zowel in de 'reisgedichten' als in de verzen, die herinneringen uit zijn jeugd tot onderwerp hebben, wordt men keer op keer gefraspeerd door de pregnante wijze waarop een veelheid aan gegevens in een kort bestek tot een hechte eenheid verweven is. En het centrale thema blijft steeds: de verwondering over, en vaak de angst voor, de 'anderen'.

Lehmanns poëzie is de poëzie van de onherroepelijke 'outsider': steeds in conflict met de buitenwereld en, omdat hij deze 'gewone wereld' ergens toch nog als norm ziet, daardoor ook met zichzelf. Dat vacuüm, waarin hij zijn leven ziet afspelen, heeft hij misschien wel het beklemmendst opgeroepen in

UIT LOGEREN (V)

Atalanta, vreemd nog zonder
Calydon, schoenlapper ter plaatse,
lindenpijlstaart en dagpauwoog.
Wie kent ze nog, hoog en droog
volwassen, zonder Verkade-
album bij de elleboog.

Sierlijk en onpersoonlijk
lijkt al dit leven te vloeien;
kruipen, in spin, de lucht in,
vliegen en eieren leggen,
maar het eendagssieraad kan vluchten,
is die dag ik, onherhaalbaar.

Ze waren van de wereld van wonderen
die volwassenen kinderen
verwarrenderwijs voorzetten.
Aan mijn moeders hand zag ik ze,
en hopstaken, aardappelland,
koren, zand, brem en bramen,
en tussen rijen knoestige bomen
door pikdonker loof gekoppeld,
een oude weg, bundels wagensporen
onder gras, allang onberijdbaar.
En mensen, kinderen zelfs;
geen vriendjes, maar afgezanten
van weer andere grote mensen.

Het probleem van 'de grote mensen': Lehmann heeft er nooit een oplossing voor gevonden. Maar had hij het wel gedaan, dan zouden we deze gedichten niet hebben gehad. Misschien is dat ook voor hem toch nog een troost, zij het dan ook een vrij schrale.

4 Een dagblad, 1964 (Tussen Medemblik en Hippolytushoef)

Door: Van de Walle, in een Nederlands dagblad (vermoedelijk 1964)

L.TH. LEHMANN

Een man als L. Th. Lehmann met zijn bij de Bezige Bij uitgegeven boek *Tussen Medemblik en Hippolytushoef*, is géén Jan Banen, géén Van der Loeff. Hij is, in tegenstelling tot de twee andere schrijvers, intelligent genoeg maagden noch pantertjes ten tonele te voeren.

Zijn mannelijke hoofdpersoon lijdt aan een verkoudheid die hij tracht te overwinnen. Op weg naar de overwinning die hem toch ontgaat ontmoet hij het meisje Helene dat onder de handen van de schrijver 'n wezen wordt van vlees en bloed maar door [de] ik-figuur wordt aangesproken met 'konijntje'.

Paul van der Loeff is schroomvallig genoeg de meer technische details van de liefde te vermijden. Dat doet Lehmann niet. Hij vertelt daarover misschien wel iets te veel en laat te weinig aan de verbeelding over, wat te begrijpen is bij een schrijver die zijn mannelijke hoofdpersoon de onthullende zin laat zeggen tijdens het hoogtepunt van een herdersuurtje: 'Conversatie verhoogt het plezier'.

Overigens is Lehmanns boek niet alleen zeer leesbaar maar in sommige opzichten uitzonderlijk, benijdenswaardig spits geschreven. Zonder twijfel een boek dat men eens lezen moet.

5 Een dagblad, 1964 (Who's Who in Whatland en Tussen Medemblik en Hippolytushoef)

Door: Ab Visser (vermoedelijk 1964)

Lehmann maakte sprong van wonderkind naar belangrijk dichter

De dichter L. Th. Lehmann debuteerde in 1937 op zeventienjarige leeftijd en werd door Forum en Criterium gelijkelijk als een soort literair wonderkind (dit had hij gemeen met Eddy Evenhuis, die intussen geruisloos uit de literatuur verdwenen is) begroet, als de Nederlandse Rimbaud zou men ook kunnen zeggen. In zijn voorliefde voor het sonnet sloot hij bij de Criteriumdichters aan, in zijn romantisch levensgevoel bij Slauerhoff, maar al vanaf de aanvang werd dit alles getemperd en geïroniseerd door zijn instelling van 'eeuwig student'. (De fiets komt herhaaldelijk voor in zijn vroegere gedichten voor, zodat iemand eens het spotversje schreef: Van Lehmann niets, die heeft zijn fiets.)

Deze enigszins aanstellerige studentikozeiteit komt voornamelijk tot uitdrukking in de ietwat geposeerde foto's die zijn literaire loopbaan tot nu toe hebben vergezeld. Misschien is deze geposeerdheid ook alleen maar een clownesk rookgordijn tussen de harde wereld en en grote innerlijke kwetsbaarheid, die na aan arrogantie grenst. Toch is Lehmann een dichter en prozaïst van formaat en men kan hem slechts theoretisch indelen bij generatiegenoten en literaire stromingen.

Hij is origineel genoeg om een aparte figuur te blijven, zoals eens te meer blijkt uit de bundel gedichten *Who's who in Whatland* en de kleine roman *Tussen Medemblik en Hippolytushoef* (De Bezige Bij, Amsterdam).

Vorm vernieuwd

Het verschil tussen zijn voor- en na- oorlogse produktie is minder groot dan op het eerste gezicht lijkt. Hoogstens heeft hij zich naar de vorm vernieuwd en in ieder geval liggen zijn proza en poëzie dicht bij elkaar. Merkwaardig is dat Lehmann in zijn spelling een ouderwetse nuance heeft gebracht, terwijl zijn werk voor de rest moderner is geworden en min of meer aansluit bij dat van Sybren Poet. Schreef hij vroeger foto, nu schrijft hij photo, telefoon e.d. Waarschijnlijk heeft het niets te betekenen en mag men dit op rekening van zijn nog niet helemaal verdwenen aanstellerij schuiven. Zijn korte roman is eigenlijk een soort monologue intérieur, die steeds onderbroken wordt door het ingrijpen van de auteur. Ik- en hij-stijl wisselen soms om de andere zin af. Dit geeft een eigenaardige bekoring aan het verhaal. Het is alsof introspectie en retrospectie als bij een sluitappell in elkaar grijpen. Er zijn critici die dit een zwakke plek in de roman vonden; op mij heeft het een overtuigende, objectiverende indruk gemaakt.

Het is een verhaal van een student die verkouden is, maar toch zijn kamer verlaat om wat vertier buitenshuis te zoeken., op de sociëteit, in wandelen en paardrijden, om tenslotte met een studente naar zijn kamer terug te keren en zich, na een liefdesnacht, opnieuw verkouden te voelen. Mijn enige bezwaar is dat de hoofdpersoon Everard Schulphorn te intellectueel, te wijsgerig en te erudiet is voor een student, maar wanneer men daaraan voorbijziet is het een zeer indringende korte roman, met veel humor en ook veel vertedering geschreven, die naar een aangrijpend toppunt toegroeit.

Een revanche

Het verhaal komt een beetje traag op gang (ach ja, die verkoudheid), maar al gauw laat het de lezer niet meer los. Na zijn vorige roman, die mij zozeer irriteerde dat ik de titel ervan zelfs vergeten ben, lijkt mij dit een revanche die er zijn mag. De vele aforismen, waarin de student denkt, geven bovendien een poëtische glans aan het geheel. Daarom ook stelde ik, dat het verschil tussen proza en poëzie bij Lehmann betrekkelijk gering is.

Afgezien van enkele ballade- en cabaretachtige fragmenten (als vanouds) ligt zijn poëzie in de sfeer van het prozagedicht. Naast zijn plotselinge voorkeur voor de ph boven de f, verbrokkelt hij nu ook zijn woorden door komma's en schrijft bij voorbeeld vergank'lijk en plots'ling, waar hij vroeger vergankelijk en plotseling geschreven zou hebben. Mij stoort dit enigszins, maar het neemt niet mijn totaalindruk weg dat hier een eigenzinnig, origineel en boeiend dichter aan het woord is, die zonder zichzelf geweld aan te doen, met succes de sprong van iets overschat wonderkind naar belangrijk modern dichter en prozaïst gemaakt heeft. Een bijzonder geslaagd kort gedicht als 'Laudatio Temporis acti' moge hiervan getuigen:

Ik lees graag boeken over houten schepen,
die technisch zijn, maar niet gevaarlijk meer.
De zee en hout hebben zo'n goede geur,
en dan het beeld van masten, met hun raas,
versierd met ongelofelijke zeilen
met namen als fok, braamzeil, bovengrietje,
het is een blanke kerstboom, nee, veel beter.
Toch is er meer gestonken en gestorven
in houten schepen, dan sindsdien in staal.

6 Een dagblad, 1964? (De rosse bietser)

DONLEAVY

Het is een roman, die beantwoordt aan twee moderne eisen: hij is obscene en experimenteel. Donleavy's rosse jongen (ik besteedde reeds aandacht aan de Nederlandse uitgave van de Bezige Bij in de geïnspireerde vertaling van L. Th. Lehmann onder de titel De rosse bietser) Sebastian Dangerfield is in erotische zin een bedlegerige figuur en zijn geestelijke vader heeft er genoeg in geschept daarover in bloemrijke details te treden. Er komt een wonderlijke snuiter van een vrijbuiters mee tot leven en met hem de oude kroegenromantiek van Dublin, waarmee vele Ierse schrijvers ons al vertrouwd hebben gemaakt. Maar Donleavy doet het anders dan anderen en hier raakt men aan de experimentele kant.

7 Het Vaderland, 3-10-1964 (Tussen Medemblik en Hippolytushoef) door Jan Greshoff (1888-1971)

L.Th. Lehmann schreef gezochte roman

Verhaal van een verkoudheid

Tussen Medemblik en Hippolytushoef is de gezochte naam van een gezochte roman van L. Th. Lehmann. Deze schrijver is zonder een zweem van twijfel rijk begaafd. Doch ik kan mij niet neerleggen bij de kunsten welke hij met zijn geschakeerde talenten uithaalt.

Zijn roman, de tweede, zo ik mij niet bedrieg, bevat tal van brokstukken met een zo eigen humor dat men de lezing een seconde onderbreken moet om weer rustig verder te kunnen gaan. En daarnaast zijn dan brokstukken aan te wijzen, welke de onpartijdige lezer het onaangenaam verschijnsel der koude rillingen doen ondergaan: de afwisselend verrassende vondsten, die natuurlijk uit de situatie en Lehmanns sterk persoonlijke humor ontsproten zijn en de hinderlijke neigingen om tot elken prijs vermakelijkheid te willen najagen, ditzelfde dubbelzinnige ontdekt men ook in zijn taalgebruik: in één woord onnavolgbaar en enige bladzijden verder ronduit flauw.

Het is mij niet mogelijk mij in te denken in de aard noch de werkwijze van Lehmann. Ik vraag mij dan altijd af uit welke oorzaak of oorzaken zulke pijnlijke tegenstellingen voortspruiten? Als men zo oorspronkelijk begaafd is als Lehmann zou dunkt mij, er een ieder alles op zetten zich op zijn hoogste punt te handhaven. Het is hier niet te doen om een beetje meer of een beetje minder goed, maar om een verbijsterende tegenstelling: tussen heel goed en zeer slecht. Uit de beste ogenblikken die niet schaars zijn, ervaart men onmiskenbaar dat deze schrijver over een merkwaardige geest en een even merkwaardige uitdrukkingsmacht beschikt. En bij zijn slechte vraagt men zich af welke volwassene zich ook aldus lucht, tot ongenoegen van zijn lezers of hoorders.

Doch wellicht erger nog dan Lehmanns opvallend verschil tussen welslagen en mislukking is de eigenaardige wellicht ziekelijke neiging in vreemde talen te spreken. Boelie van Leeuwen toonde zich daar ook een meester in en om zijn boek te begrijpen kon men volstaan met de hulp van één directeur van de Berlitz-school: maar om Lehmann volledig te volgen moet men dr. Giacomo Prampolini een voordelig lesaanbod doen. Lehmann schrijft, zonder dat het mij ooit geopenbaard werd waarom, hier en daar enig Nederlands doch in hoofdzaak Engels, zelfs dialectisch; voorts Frans, Spaans, Italiaans. - Ik geloof zelfs niet erg smaakvol Duits en naar ik aanneem zeer deftig Latijn. Het verhoogt de verrassing van het lezen.

Men zeg: leuk weer eens Nedelands! Of: eindelijk weer eens wat Frans na al dat Engels. Dit Volapuk heeft geen enkele zin. Want ik stel Lehmann te hoog als schrijver in dicht en ondicht, dan dat hij zulk een veeltaligheid alléén voor de grap zou uithalen. Daarvoor is de leut te bedenkelijk. Ik geloof hem daar niet toe in staat aldoor uit eerbied voor Lehmanns talenten dat uit pure ijdelheid zijn talentenstaart zou opzetten. Ik mag dus alleen nogmaals veronderstellen dat dit potsierlijk polyglotisme voldoet aan een innerlijke noodzaak welke mij verborgen blijft.

Ik zou ook een belangrijk deel van deze kroniek kunnen misbruiken om er een verscheidenheid van 'vreemdspraken', in samen te brengen. Ik geloof echter niet dat één van mijn lezers evenmin als ikzelf, daaruit enig plezier, hoe gering ook, zou kunnen putten. Ik laat het dus na, niet echter zonder een welgemeende mededeling aan Lehmann, dat het mij door een langdurige ervaring duidelijk is geworden dat wij in de omstandigheden waarin hij ons verplaatst niét sprakeloos zijn geworden.

Precieus

Tussen Medemblik en Hippolytushoef is, of althans wordt ons aangeboden als de roman van een verkoudheid. En inderdaad de hoofdpersoon bevindt zich bij het ontwaken in die weinig opwekkende staat.

Maar hij is een stoere knaap, want zijn ongesteldheid belet hem niets. Zo horen en zien wij hem borrelend in de Kroeg, rijdend in de manege en in bed met een vriendin. Ik zei dat hij, in weerwil van die verkoudheid nog heel wat onverwachte en boeiende gesprekken weet te voeren en eveneens tot merkwaardige overwegingen in staat is. Maar het natuurlijkste en daardoor het beste gedeelte van zijn boek wordt gevormd door het verhaal van de liefdesgebeurtenissen. Hier verlaat hem zijn preciositeit, wel niet geheel, maar toch zo goed als. Het lijkt mij dat Lehmann in dat slothoofdstuk op zijn best is.

Nu ik zijn boek volgens mijn opvatting, naar waarde geschat heb en vrij duidelijk deed uitkomen dat hij een ongewone figuur en een schrijver met tal van gaven is, vraag ik mij toch af: zou ik ooit een roman als deze voor mijn genoeg lezen? Want het feit dat men een talent erkent, betekent nog niet dat het talentvolle boek ons ter harte gaat, dat wij gedurende de lezing ervan het genot ondervinden of dat wij er iets wat dan ook uit leren. Ik ben een gretig lezer en was dat van mijn jongste jaren af. Maar ik eiste en eis dat men, om een kenmerkende vaderlandse uitdrukking te gebruiken: 'er iets uit mee neemt'. Dat kan zijn een diepe ontroering, een nieuwe kijk op bepaalde levenselementen, een verrijkte mensenkennis, een innig vertrouwd worden met vraagstukken die ons tot op dat ogenblik vreemd of bijna vreemd bleven. Het kan ook zijn een origineel plezier, een verhoogde levensvreugde, of wel het tegengestelde: de bevrijding uit een stelsel van leugens, een waarachtiger inzicht in een bepaalde menselijke betrekking waar men al dan niet bij betrokken is. Ik verlang van een boek dat het mij verandert, dat het mij in sombere dagen kans op levensgeluk opent of mij bevrijdt uit wanen waar ik in bevangen was. Het is mij niet voldoende dat ik, na de laatste bladzijde, van een roman, een beschouwing, een bundel gedichten, kan zeggen dat boek was wel aardig of daar zit toch wel iets in of: die schrijver is niet geheel en al van talent ontbloot..

Doet je niets

Om terug te komen op onze goede oude uitdrukking en de roman die onmiskenbaar gaven bewees, domineert in mij het 'maar je brengt er niets mee!', hij doet je niets. Hij doet je niet gevoelen dat je leven verrijkt of verfraaid werd. Ik ben er zeker van dat er nooit een stille avond komt, welke mij ontvankelijk maakt en mij doet zeggen: 'had ik nu Tussen Medemblik en Hippolytushoef maar bij de hand!'

En als ik in een kring van vrienden verkeer die de letterkunde niet als vak beoefenen, weet ik van te voren dat ik, bij een ondervraging, over dit boek te horen zal krijgen: och het is hier en daar wel aardig, of het werkje toont talent en geest aan, maar de schrijver had er meer van kunnen maken. Ander weer zouden mij verwijten: heb je niet wat substantiëlers dan deze eigenwijze studentenlectuur of, hoor eens je weet dat ik maar bitter weinig vrije tijd heb en dié wil ik dan gebruiken voor een boek dat mij wijzer en rijker maakt.

Dit is het aloude vraagstuk. Waarom worden er zoveel boeken geschreven en uitgegeven waar geen ernstig lezerspubliek in Nederland voor te vinden is? De belangstelling voor algemeen begrijpelijke wetenschappelijke beschouwingen, voor levensbeschrijvingen van grote mannen, voor reisverhalen is te wijten aan het feit dat er op onze boekenmarkt niet genoeg werkelijk leesbare literatuur verkrijgbaar is. Waar is de leesstof voor beschaafde, ontwikkelde lezers gebleven?

Met Medemblik, en lieflijk stadje, en Hippolytushoef, mij onbekend, heeft dit verhaal hoegenaamd niets te maken. Alleen tegen het eind worden ons deze aardrijkskundige aanduidingen opgedrongen. Titelkeuze is een belangrijke en moeilijke taak. Hij moet tegelijkertijd natuurlijk zijn en de aandacht trekken. Hij moet een symbolische synthese van de inhoud zijn of een weergave, in één woord of één nauwkeurige woordenrij, van de kern van 's schijvers laatste bedoelingen. Sensatietitels die aan iets vreemds of ondeugends doen denken, maar die tot teleurstelling van alle sensatielustigen een vrij onschuldig geval dekken, missen iedere uitwerking.

Hoofdzaak is de innerlijke verbondenheid van titel en boek. Een voorbeeld: Van oude Mensen zou geen goede titel geweest zijn. Van oude Mensen, de Dingen die voorbij gaan is een titel met bestaansrecht, die de inhoud wonderlijk samenvat.

L Th. Lehmann. Tussen Medemblik en Hippolytushoef. De Bezige Bij, Amsterdam.

8 Een dagblad, 1964 (Tussen Medemblik en Hippolytushoef) door: Jacqueline Wijchers

Zelden zal men een zo subjectieve roman vinden als deze, voor een groot deel geschreven in de vorm van hardop denken. Het is de beschrijving van een avond en een nacht uit het leven van een Leids student vlak na de oorlog. Deze heeft de eigenschap zich zelf voortdurend te observeren en zijn gevoelens steeds te formuleren, als het ware persklaar te maken, en daartussendoor in gedachten nog aan het componeren van gedichten - deze avond hoofdzakelijk Engelse balladen - te werken. Het spreekt vanzelf, dat deze jonge man het niet gemakkelijk heeft, vooral door die zelfobservatie, die hem in de omgang met mensen, en zelfs bij het liefdesspel, nooit verlaat. Hij maakt waarschijnlijk in het leven minder fouten dan menig ander, die er vlot en gemakkelijk op los kan leven, maar hij heeft dikwijls het onzekere gevoel het verkeerd te doen.

Intussen is hij even verliefd als ieder ander kan zijn en om dit te uiten moet hij van dezelfde middelen gebruik maken. Want de manier waarop de student zijn verlangen ten slotte stilt, is de manier waarop een ieder is aangewezen. Dat hij deze toch zo bijzonder vindt, is zijn goed recht en menselijk-emotioneel gezien een verdienste. Maar literair betekent het wellicht een klein vlekje op het volmaakte geheel. In elk geval is hiermede een sublieme coïtus-beschrijving toegevoegd aan de vele die wij de laatste jaren vorgezet krijgen. Dat Lehmann zijn subjectiviteit zo voortreffelijk weet te verwoorden en bijna tastbaar te maken, maakt deze roman tot een klein meesterwerk. Bovendien is het verhaal goed gecomponeerd: de gedachten zijn in de ik-vorm geschreven en de onvermijdelijke plaatsaanduidingen e.d. in de hij-vorm. Al is er in de beschrijving van de nachtelijke straatjes veel surrealistisch, men ziet de oude stad toch voor zich, of misschien juist daardóór, omdat de beelden, waarin de huizen steeds met schepen worden vergeleken, artistiek verantwoord en suggestief zijn.

De weergave van het studentenleven, met overpeinzingen over vorige generaties, is een meesterstukje, dat de lezers nog even toe krijgen. Wanneer men de vele woorden die Veldijk nodig heeft in *De vrije vogel* en zijn kooien om de studentensoos te beschrijven, vergelijkt met deze rake bladzijden, slaat de schaal door in het voordeel van Lehmann.'

Provinciale Overijsselse & Zwolse Courant, door: Carel J.E. Dinaux, (23-01-1965)

Over Lehmanns oeuvre en Tussen Medemblik en Hippolytushoef

Geen roman, geen novelle maar een eigen genre
Tussen Medemblik en Hippolytushoef: koortsdroom
L. Th. Lehmann: voor alles dichter

Tussen Medemblik en Hippolytushoef (Uitgeverij De Bezige Bij): een roman? Een lange novelle? Ik zou geneigd zijn om te zeggen: geen van beide, een eigen genre van een eigenzinnige prozaschrijver en dichter, - van L. Th. Lehmann. Vóór alles een dichter, ook als hij proza schrijft. Onlangs werd zijn bundel *Who's who in Whatland* bekroond met de Jan Campertprijs, terecht: zo'n eenling verdient dubbel en dwars ergens domicilie te hebben. Lehmann: ik moet even vijfentwintig jaar terugdenken. Een voorlopig debuut in het jongerentijdschrift 'Werk' - hij was toen zeventien. Een entrée in de 'literatuur' met de Vrije Bladen-cahiers *Dag- en nachtlawaai* en *Subjectieve reportage*, meteorisch, voorlijk, 'nieuw': een poëzie van beeldtaal, een avantgardisme op z'n eentje. 'Studentikoos' nog, maar vooral virtuoos. Meer dan dat: 'hard, beheerst en gespierd', schreef Marsman, 'wetend door welke machten zijn bestaan wordt bedreigd'.

Beeld geeft toon aan

Vestdijk oordeelde, dat 'hier van het verblindend eclecticisme de limiet der originaliteit nadert' (het kosmisch expressionisme van Marsman, het satyrische realisme van het Forum-aneccdotisme, het cynisme en exotisme van Slauerhoff). In het contemporaine vlak geen onjuiste karakteristieken, - maar te weinig vooruitziend (Want de elementen van een a-traditionele poëzie waren kennelijk aanwezig, maar achteraf heeft men makkelijk praten) voor wat na 1945 moest komen, wilde er nog iets komen in de Nederlandse dichtwereld.

Tussen 1940 en 1947 gedichten in een *Helikon*-nummer (Schrijlings op de horizon), daartussenin omtrekkende bewegingen: het clandestiene *Verbreken* onder het mom van S. Colmar, een *Rubayat*-vertaling van de Kemal Isma'ili door de onderduiker Martin Holme. Onder andere. In de jaren 1947/1948 dan de *Verzamelde Gedichten* (een consolidatie: is dit het einde?) en *Gedichten*, waarin enkele, die de mogelijkheden van vroeger werk toespitsten, 'sprongbereid' maakten voor de flitsende beeldkortsluiting in *Het echolood* (1955) - nog wat 'ondergronds' - en dan in *Een steen voor Hermes* (1962) en in *Who's who in Whatland* (1963), openlijk.

Lehmann dicht op z'n openlijkst. Hij schrijft het tegendeel van autonome poëzie. Zijn gedicht heeft geen voorgevel, men kan zo bij hem op tafel kijken, het gedicht zien gebeuren, zijn verbeelding de beelden zien vangen en transformeren. Hijzelf komt steeds door de achterdeur binnen, van een andere kant dan die een vorige strofe doet verwachten. Hij laat zich niet dresseren door een obligate strofenbouw, hij springt niet over de experimentele stok, hij laat zich niet verleiden door het één-richtingsverkeer van de associatieve ezelsbruggetjes. Speelt hij met zijn woordspelingen, zijn beeldkoppelingen, zijn bliksemsnelle overgangen van het komische naar het ironische, satirische, parodistische, potsierlijke, bittere, wantrouwende, verlangende? Ja en neen.

Lokvogels

Het gaat niemand aan of een auteur melancholisch is, het komt er alleen op aan wat hij met dat 'levensgevoel' doet. Lehmann doet er veel mee: hij ziet zichzelf zien, stelt de lens van zijn waarneming (naar binnen en naar buiten gericht) in op 'vlakbij', zodat het kwasi-doodgewone werkelijk ongewoon wordt (hetgeen het is). Hij zet in zijn poëzie zijn beelden als lokvogels uit: wie weet wat er daardoor komt aanvliegen om de leegte te dichten. vaak zijn er bij hem wondervogels op til., met een sombere, angstige roep, eenzaam in de eenzaamheid.

Zijn gedichten, zijn totems en taboes - er moeten veel veel kinderherinneringen (dat wil zeggen: levensrealiteiten for now and ever) in worden bezworen. Daarom badineert hij, als het even kan. Ook badinage is een image. Kinderherinneringen: veel van 'niet-mogen', veel van 'moeten': zwerven, wind, afscheid, tochtige straten, substitueert - waar in wiens land staat een huis waar men wonen kan? *Who's who in whatland?*

Verfrissend

Lehmann dicht zich, dicht ons, een domicilie, hij dicht zijn verlangen een 'ontmoeting' toe: hij is op zoek naar verstandhouding, al wil het verstand nauwelijks geloven in die houding. Maar tóch! Als Baudelaire 'son coeur mis à nu' schrijft, is er nog altijd iets gekleeds aan. Niet aldus bij L. Th. Lehmann. Hij schrijft zo rechtstreeks dat het indirect gezegd lijkt, zodat men veel van de litteratuur, veel van eigen lees-dressuur moet vergeten om - wat verfrissend is dat trouwens - Lehmann in 'whatland' (zeg : niemandsland of ergens-land) te ontmoeten of met hem een avond en nacht door te brengen op een kruispunt tussen Medemblik en Hippolytushoef, in de (fantasie-) kop van Noord-Holland.

Schrijvend over Lehmanns gedichten had ik tegelijk zijn jongste boek *Tussen Medemblik en Hippolytushoef* op het oog. Allicht. Er zijn proza-elementen in Lehmanns poëzie, er is poëzie in Lehmanns proza: twee stokhantering op één viool. Ook in dit koortsverhaal geeft het beeld de toon aan, diè van spitsroeden lopen van het wachten in de doolhof der onmogelijkheden, alias van troosteloosheid, van schijnontmoetingen, rakelings langs het menselijk vlak, maar onvermijdelijk ernaast, behalve in de slot-episode, die ook niet meer dan een 'episode' zal kunnen zijn in dit leven van een jonge student.

Verkouden

Hij is verkouden, deze studiosis, die niet toevallig Everard Schulphorn heet en als Lehmanns subject-object dient. Hij is ziek, heeft koorts, ligt in bed en kan zich - lichtelijk aangeschoten door de temperatuursverhoging - zonder bewustzijnszwaarte buiten de rangorde van de tijd, de topografie van de gebeurtenissen en de verstandelijke classificatie van de gevoelswaarden begeven. Hier, in verkouden staat, is Everard Schulphoorn wat hij is, ever hard and heart (dit laatste meer dan men denkt, maar diep in zijn schulp). Hij staat innerlijk op om door zijn herinneringen te dwalen, van beeld tot beeld. Hij kan toespitsen, weglaten, aanvullen, suggereren, nadrukkelijk zijn. Hij kan tussen de beelden in (een enkele maal) een vervelende leegte laten (critici moeten ook hun kans hebben). 'Toneel', schrijft hij, 'dat was de lucht voor zijn raam. Men kon er alles in opvoeren.' Lezers van Who's who weten waar hij is: 'Dat 't bestaan leeg is geloof ik graag, / ik kijk om mij heen, 't hok waar ik woon / is leeg inderdaad'. Geen stoffage, geen schilderijen, geen kleed, geen vrouw. 'Waarom niet? Ik sta ook voor een raadsel, maar sta nog steeds.'

Herinnering

Hier ligt hij dan, Everard Schulphorn. er staat hem een gravure voor de geest van een Franse graveur (later blijkt het Abraham van Diepenbeeck te zijn), die Castor en Pollux voorstelde, 'rijdend langs de hemel, op paarden'. Dat stimuleert zijn herinnering. Hij gaat door zijn studentenstad, zoekend naar een kans om zichzelf te ontsteken aan wat voorbij en toch geen 'verleden' is. er moet iets vergeten worden (Nancy die naar Indonesië eclipseerde), er moet iets ontmoet worden - in de soos, maar daar is het niet; Jaap Grebbe, mede-student, is het ook niet (al zit daar een oorlogsherinnering aan vast, zoals aan zoveel), de lollende jongere-jaars in het WC-portaal zijn het evenmin en in de manège is het ook vergeefs zoeken, behalve misschien bij het paard. Zo staan wij dan weer onder de blote hemel (Everard duidt terecht zichzelf beurtelings aan als hij, ik, wij, Everard, onze held) - onder de avondlijke regen- en stormhemel van lege straten en stegen, en van de potdichte gevels. We kunnen, op zoek naar menselijke verstandhouding, contact zoeken met Héléne, wier Canadees (het is kort na de oorlog) overzees is, en de dubbele moraal van toekomstige en gearriveerde heren tot eerlijkheid vereenvoudigen. Dat lukt Everard, dwars door zijn gehavende jeugdherinneringen heen.

Zo ontkomt Everard dan een halve etmaal lang aan zijn dakloosheid. Hij is samen met Héléne, in het voorbijgaan, maar goéd. Het is het moment waar het spel van de 'koortsdroom' naartoe drong.

Zo kan men óók over menselijke intimiteiten schrijven (dit aan het adres van de alombekende alkovisten), maar alleen als men als Lehmann al een kwart eeuw weet dat men nooit kan weten. En natuurlijk, als men Lehmann is, die steeds weer heelhuids over een creatieve lapsus heenspringt. En waar blijven nu Medemblik en Hippolytushoef? In een kinderliedje: 'al wie met ons mee wil gaan, die moet onze manieren verstaan'. Ik houd van Lehmanns manieren. Ze zijn geen maniertje, maar Lehmann zelf.

1 Algemeen Handelsblad, over Poëzie in Carré

Te memoreren valt verder het optreden van Louis Lehmann, een van de sterkst geremde figuren van de Nederlandse literatuur, hetgeen zowel hem als zijn publiek grote moeilijkheden oplevert. Toch zijn de bewegingen die hij maakt nog aanmerkelijk soepeler dan zijn woorden.

2 Nieuwsblad voor de boekhandel over Poëzie in Carré

Opmerkelijk was de Rotterdammer L. Th. Lehmann, die zo netjes 'Haags' inzette, maar aan het einde een troosteloos gedicht voorlas over een oneven aantal sokken aan de waslijn en besloot met een deuntje op de mondharmonica....

3 De Telegraaf over Poëzie in Carré

Louis Lehmann zocht het auditiever. Hij besloot zijn voordracht met een kort mondorgelconcert.

4 De Tijd over Poëzie in Carré

De 45-jarige l. Th. Lehmann (de man die voor het eerst 'de fiets' in de vaderlandse poëzie geïntroduceerd heeft) deed ook erg grappig, maar van het overheersende beeld van de dichtende kapper op een avond van de Mariacongregatie kon ik toch niet helemaal loskomen.

5 Het Vaderland over Poëzie in Carré

Maar de zanikende Hanlo, de innemende Buddingh', Campert, Lehmann die met zijn geaffecteerd Leids gerochel de prachtige parodie op Kouwenaar was en Gust Gils met zijn verbluffend acteertalent, allen dichters met een onverwoestbaar gebrek aan talent, stalen de show. Eerlijk is eerlijk, het was af en toe om te gillen, die huiveringwekkende poëtische armoë.

6 De Volkskrant over Poëzie in Carré

Een best cabaretnummer was het optreden van Louis Lehmann, de enige die zijn verzen uit het hoofd geleerd had, al had hij tenslotte zijn spiekbrieffjes wel nodig. Als een standbeeld van Lenin stond hij achter het bosje microfoons. Met een stem als een klok galmde hij zijn laconieke, gekke teksten, blies tenslotte op een mondharmonica en marcheerde af als een dragonder. Daverend applaus en gejuich.

7 De Waarheid over Poëzie in Carré

Louis Lehmann (46 jaar) besloot zijn voordracht met een klein nummertje mondharmonica.

8 Vrij Nederland (of de Groene Amsterdammer) over de bundel Luxe door Rein Bloem (19-11-1966)

Lehmann's luxe. Schrijnende maar authentieke buitenissigheid

Vanaf de achterflap van L. Th. Lehmann's nieuwste bundel Luxe staart ons het achterhoofd van de dichter aan, maar hij is daar allerm minst op gevallen. Zijn poëzie is nl. opvallend intelligent, hoe eenvoudig de vormgeving ook vaak is. Neem dit 'Gesprek tussen twee muizen':

Piep.
Piep.
Piep?
Piep.
Piep.
Piep, piep!
... Piep?
Piep.
Piep, piep, piep.
Lievier tierks dien pieps!

Jiep!
Piep, piep, piep?
Piep...

Het procédé is bekend van o.a. Schwitters en zijn spreuwen en is sindsdien nogal eens toegepast. Maar Lehmann's klanknabootsingen zijn allerm minst vrijblijvend vermaak of protest, daarvoor informeren ze te veel over het karakter van de twee muizen. De eerste, optredend in de oneven regels van het eerste couplet, is de meest problematische van de twee. Hij komt voortdurend terug op zijn eerste piep, terwijl de ander op zijn piep blijft staan en daar geen been in ziet. Als nr. 1 desondanks opnieuw de piepkwestie stelt: Piep, piep, piep, valt nr. 2 daarom fel uit in de trant van sodemieter op met je pieps. Waarna een onbegrijpelijk gat valt in het gesprek. Wie neemt dan in het tweede couplet opnieuw het woord? Waarschijnlijk de tweede, die zijn al te barse uitval betreurt of de stilte lang genoeg vond duren. Let wel dat hij het niet op zijn pieps doet, maar met een soort roepnaam: Jiep! De ander, nr. 1, gaat onmiddellijk op het aanbod in: ja, ja, ja? en de communicatie is weer hersteld. Een dergelijke gesprekssituatie is duidelijk herkenbaar als een menselijke toestand, die trouwens nog wel te preciseren is als een gesprek niet tussen man en muis of man en man, maar man en vrouw. De laatste is dan nr. 1.

Lehmann's gedichten zijn niet zo eenvoudig als ze eruit zien en wie alleen de titels leest zou daar al bedacht op moeten zijn. Zij geven vaak een intellectuele, witty wending aan doodgewoon materiaal, ze functioneren als kortsluiting:

Bezwaren tegen de geest der eeuw

De neo-patriarchische wensdromen
waar b.v. James Bond in voorkomt
zijn eigenlijk ongein

Zonder de titel is deze gein maar half zo aardig en veelzeggend. Analoge voorbeelden zijn de titels 'Twee hexameters', waarin de ik zijn eerste literaire prijs aan het kopen van een nieuwe aluminium theepot denkt te besteden en 'December 1963 Atheense Dodekalogie' waarin twaalf eenvoudige reisverhalen verteld worden. Maar zo exact en zelfstandig verteld dat een ander gedichtje als poëtisch besef bewaarheid wordt:

Geen gezanik
De dingen die ik over mezelf vertel
gedragen zich als feiten.

De grepen uit de autobiografie missen inderdaad elke abstractie, zijn concrete feiten voor de lezer, die ze op zijn beurt kan aangrijpen. Die poëzie is daarom ook niet zo'n luxe (andere kortsluiting) als de titel van de bundel informeert. Weliswaar is er geen geloof in poëzie als heilig moeten of wat dan ook, maar er is een bescheiden besef van iets willekeurig onmisbaars:

Er is geen zee
die ze kunnen bereiken
(geen god voor mensen)
maar ze zijn best aardig:
Muziek en poëzie.

Recensies / 1966

Een citaat uit 'Give up the struggle and go down with grace', weer zo'n titel. Opmerkelijk in deze regels is ook de interjectie, de tussenzin met vervreemdend effect, een vormgevingsprincipe dat Lehmann vaak toepast en samenhangt met de titelprocedure. Soms wordt de lezer zo direct toegesproken dat er op die manier kortsluiting ontstaat: tussen de witte (ja, daar zorg ik voor) lakens van een bed / vergeten jazzclubs (dat laatste staat erbij voor zijn image).

En evenals de eenvoud van de gedichten bedrieglijk is, werkt ook die kortsluiting maar als een schijnbaar en tijdelijk contact. In wezen zijn dit zeer geïsoleerde gedichten vol contactstoornissen. Al worden eenzaamheid, afscheid, dood godzijdank nooit als grote, tragische thema's aangegeven, motieven die meespelen zijn het wel. Het grote lachsucces van de poëzieavond in Carré dat Lehmann bereikte door na het voorlezen van 'Het laatste woord in blues' een mondharmonika te trekken en in de zenuwen een paar noten daaraan te onttrekken, dit lachsucces was op zijn minst een eenzijdige reactie. Het zou op zo'n avond natuurlijk ook niet anders moeten.

Alles wat Lehmann publiceert is van een schrijvende buitenissigheid. zijn gedichten, zijn kritieken, zijn romans (vooral De pauwehoedster) en zijn foto's. U herinnert zich misschien de waarlijk krankzinnige foto van L. Th. Lehmann oprijzend uit zee of de terloopse verschijningen in films als Grande jatte, Zero in the universe of Het gangstermeisje. Altijd als een linkse, wat houderige figuur, die op de lachspieren werkt en zich aan dat succes onmiddellijk onttrekt. Een onmogelijke man in de marge van alles en daarin zeer authentiek.

Hoewel wij elkaar geregeld bij VN ontmoet hebben, is er nooit een noemenswaardig contact gelegd. Misschien kan ik ook maar beter aan papier toevertrouwen dat Lehmann's poëzie voor mij tot het merkwaardigste, aardigste en beste behoort wat ik in Nederland ken.

Recensies / 1967

Boekengids, over Luxe - door: Lic. Paul Vanderschaeghe (07-1967)

Spreekvers, soms gesneden in een een of tweeregelige poëtische notities die vaak scherp, realistisch, vaak 'pure' aandoen. Enkel verzen balladeren op misschien enkel prettige manier. Alle gedichten echter stellen grote vragen over Ik, Leven, dood. De auteur relateert makkelijk. Over poëzie pratend laat hij ons weten dat hij ook deze uiting van de mens beschouwt als geringer dan men meestal denkt. Poëzie is een sieraad of misschien een nutteloos toemaatje dat enkel vermooit. De 'Korenbloemen' en de Horae Successivae uit de zeventiende eeuw hebben dat overigens ook al verteld. Poëzie is een aardig raadsel, net als het geloof, of daaromtrent. Geen van beide is essentieel. Er is heel wat klankenspel, heel wat ironie en ook realisme in deze verzen. Om te sluiten krijgen we dan heel wat Griekenland. een bundel die links en rechts wel raak slaat. De vraag is of de tekens na de slagen lang blijven. Deze vraag alleen wettigt het experiment de verzen te lezen en weer te lezen. (SISO: ·876)

LEHMANN, L TH. 81. B.IV

LUXE, Gedichten – Amsterdam, De Bezige Bij;

Antwerpen, Contact (Literaire pockets: 141) 1966 (18 x 11) 59 blz. 46 fr.

Vrij Nederland, (sonnet voor Lehmann) door: O.A. Bobbe (22-07-1967)

SONNET VOOR LEHMANN

Mijnheer, die I. samkalden hier begroet,
die straks zowaar de puinhoop ruimen gaat,
dat I mooier wordt en .. op zijn poten staat
spreek niet alsof gij weet hoe 't anders moet.

De wereld gist, beweegt met felle gloed,
er zijn bezwaren tussen woord en daad
en geen verschillen tussen goed en kwaad:
de jeugd met rede. weet zij wat ze doet?

't Geloof aanpasbaar? Krachten onvermoed.
De onrust krijgt zijn kans en tiert op straat:
wat orde heet komt daar dan veel te laat,
want niemand durft zoals het eigenlijk moet.

Men voedt slechts harten met een harde haat,
wanneer politie niet nog harder slaat.